

„Az olvasás különös színjáték...”

Beszélgetés Albert Gáborral az olvasásról

– *Albert Gábert azok között az írók között tarthatjuk számon, akik a könyveket nemcsak írják, hanem olvassák is. Ezt bizonyítja budakeszi otthonának mintegy nyolcezer kötetes házi bibliotékája, de tanúsítja legutóbb megjelent különös című tanulmánygyűjteménye is – Az Öreg Kutya vedleni készül –, amelyben például Eötvös Károlyról, Székely Jánosról, Kodolányi Jánosról, Kánya Emiliáról vagy a festő Mednyánszky Lászlóról, a filozófus Vatai Lászlóról, a teológus Ravasz Lászlóról írt tanulmányai olvashatók. Hogyan kezdődött olvasói léted az egyházasharaszti jegyzői lakásban? Milyen irodalmi élmények érték gyermekkorodban?*

– Egyházasharasztról nagyon hamar elköltöztünk, így igazi gyermekkorom javát, legalábbis amire már vissza tudok emlékezni, az ormánsági Sámodon töltöttem. Arra azért emlékszem, hogy a könyv mindig a környezetemhez tartozott. Egyházasharasztiin a nagyapám volt a református lelkész, s olvasóvá válásomhoz az első ösztönzést bizonyára ott a református parókián kaphattam. A könyvszekrényben a fő helyet Jókai száz kötete foglalta el. Nagyanyám többször végigolvasta a sorozatot, és amikor nekünk, gyerekeknek mesélt, sokszor bizony egy-egy Jókai-történetet mondott el, s így a Jókai-regények egy részét még azelőtről ismerem, hogy olvasni tudtam volna. Persze „igazi” mesét is hallottunk, Andersent, a Grimm-testvéreket vagy Benedek Eleket. Az *Én Újságom* néhány bekötött évfolyamát, az abban látható képeket órák hosszat el tudtam nézegetni. Első irodalmi élményeim innen, ebből a paplaktól származnak. Később Sámodra költöztünk, de akár itt, akár Egyházasharasztiiban a szüleimről azt a képet őrizte meg a gyermeki emlékezet, hogy olvasnak. Testvéreimmel mindig ezt láttuk. Este, amikor bennünket ágyba parancsoltak, az asztalnál ott ült apánk és olvasott, majd amikor édesanyánk elkészült a házimunkával, ő is kezébe vette könyvét. Mi gyerekek ezzel a képpel aludtunk el.

Az olvasást mindig is szinte a természetes életfunkciók közé soroltam. Szabadidejét, legalábbis annak egy részét mi mással is tölthetné az ember, mint olvasással.

– *Amikor kamaszodtál, a mesékből kinővén és már részben saját magad választva olvasmányaidat kiket, miket olvastál?*

– Nekünk nem a százkötetes Jókai, hanem a centenáriumi kiadás vörös vászonba kötött ötven kötete volt meg otthon. Azt természetesen végigolvastam. Az igazán nagy ráismerést azonban Móra Ferenc könyve, az „Ének a búzamezőkről” hozta el számomra. Faluhelyen éltem, parasztemberekkel találkoztam kisiskolás és még kisdiák koromban is. Az első gimnáziumot Pécsen végeztem, és minden szünidőt a szülői házban, otthon töltöttem. Már ekkor is intenzív és viszonylag gyakorlott könyvforgató voltam, de lélekben még kisgyermek: valahogy nem tudtam össze-

kapcsolni a való világot az olvasott világgal. Hiába olvastam szakmányban Jókait és Mikszáthot, eszembe sem jutott, hogy például a zsámbéki templomrom – ahol Jókai hősei párbajoztak – a valóságban is létezik, és oda magam is elmehetnék. Számomra Zsámbék ugyanabba a mesevilágba tartozott, ahol a Hétszűnyű Kapanyányimonyók tűzugrálás közben főzi a kását, vagy ahol a rigó a gyémánt hegyen köszörüli a csőrét. Az „Ének a búzamezőkről” egyszerre felnyitotta a szemem. Azt olvasva döbbsentem rá, hogy a Móra-kötet ugyanolyan parasztemberekéről szól, mint akikkel Sámodon vagy Sellyén nap mint nap találkozom. Ez volt az a pillanat, amikor ráeszméltem, hogy a két világ közt van átjárás, és csak a tudatom építette a kettő közé a falakat; hogy a könyvek is erről, a megélt világról szólnak. Sőt! Az irodalom valósága sokszor igazabb, valódibb valóság, mint a kézzel tapintható, szemmel látható, füllel hallható, közvetlenül megtapasztalható, de mindig töredékes jelenségvilág. Azóta tartom magam tudatra ébredt olvasónak. Ekkoriban vásároltam első könyvemet. Ma is megvan, ezt tekinthetem „könyvtáram” őscsírájának. Az 1940-es könyvnapon félretett kicsinyke zsebpénzemből megvettem Komáromi János történelmi regényét, az „Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese” címűt. Rögtön elolvastam, nem kis élvezettel, s mivel fűzött, olcsó kiadás volt, be is kötöttem. Büszkén beleírtam: „Albert Gábor I./A. oszt. tanuló”. Ez volt az első saját könyvem: én választottam, és saját pénzemből szereztem meg magamnak.

– *Viszonylag hamar elkerültél otthonról, és Kőszegen a Hunyadi Mátyás Honvéd Középkisiskolai Nevelő Intézet növendéke lettél. Vannak olvasmányélményeid ebből az időszakból? Egyáltalán: egy katonaiskolában gondot fordítottak az olvasásra, az irodalmi nevelésre, oktatásra?*

Kőszegen rendes középkisiskolai rendtartás és tanmenet szerint tanultunk, pontosan azokat a tárgyakat, amelyeket egy „civil” gimnáziumban. Bizonyos katonai jellege persze volt az iskolának, kaptunk némi alaki kiképzést, és az átlagosnál nagyobb súlyt fektettek fizikai felkészítésünkre, a tornára. A testnevelés olyan fontos tantárgy volt, mint bármelyik másik, és minden osztályban kétféle rangsort helyeztek el. Az egyik a tanulmányi, a másik a testnevelésben elért eredményeket mutatta. Kár volna tagadni, a kőszegi katonaiskola nem volt éppen olvasásra ösztönző hely. Volt ugyan ifjúsági könyvtár, onnan kölcsönözni is lehetett, csakhogy az elmélyült olvasásra nemigen maradt időnk. A kiválasztott könyvet ki lehetett kérni szombat délután, vasárnap este pedig már vissza is kellett adni. Nevelőink ugyanis úgy ítélték meg – és ebben lehetett valami igazság –, hogy hét közben a „növédeknek” a tanulás mellett nincs idejük regényt olvasni. Szabadidőnkben kinn, a gyakorlótéren játszhattunk, futkározhattunk kedvünkre. Kőszegen a kötelező olvasmányok mellett nem sokat olvastam, legfeljebb néhány könyvet, de egyik sem hagyott mélyebb nyomot bennem.

– *1945-ben visszatértél Pécsre, a gimnáziumot is ott, az olvasásra a korábbinál nyilván sokkal ösztönzőbb körülmények között fejezted be. Miket olvastál érettségi körül? Említetted korábban, hogy vettél is könyvet magadnak. Gyarapodott a könyvtárad ezekben az években?*

– A háború után nagyon rossz anyagi viszonyok között éltünk. Apámat 1944-ben a nyilasok internálták, 1948 körül az Ormányságot határsávnak nyilvánították, és apám csak akkor maradhatott volna a helyén, ha belép a kommunista pártba. Nem

tette. Válaszképpen osztályellenségnek bélyegezték, állásától megfosztották, és szinte menekülnünk kellett a faluból a városba, Sellyéről Pécsre. Apám egy ideig fizikai munkásként dolgozott. Később ugyan kikecmeregtünk a létbizonytalanságból, de azt az anyagi nívót és biztonságot, amely ezt a réteget, az úgynevezett középosztályt 1945 előtt jellemezte, soha nem értük el. A háború végén szinte mindenünk odaveszett, és ebben a „mindenben” benne voltak a család könyvei is. Csak azok maradtak meg, amelyeket a jobb lelkek megmentettek számunkra. Az ötven kötetes Jókainak például egyharmada odalett. Később elhatároztam, hogy kiegészítem a sorozatot. Majd ötven évbe telt, míg egyenként meg tudtam vásárolni antikváriumokban a hiányzó köteteket. Ezt a „helyreállítási munkát”, ezt az ötven évet jelképnek is lehet tekinteni: ennyi idő szükséges ahhoz, hogy egy ország, egy család begyógyítsa a háború ütötte sebeket. Nyilván előbb is vehettem volna egy komplett Jókai sorozatot, ha lett volna pénzem. De az sosem volt. Pedig az ötvenes évek elején, az antikváriumok államosítása környékén szinte fillérekért, de mindenképpen mélyen leszorított áron lehetett pompás könyveket, igazi ritkaságokat vásárolni. Lehetett! Én azonban egyetemista koromban is igen gyengén voltam eleresztve, már ami a pénzt illeti. Ennek ellenére, dacolva szüleim (jogos) rosszallásával még ebből a majdnem semmiből is tudtam félretenni néhány garast egy-egy kedves könyvre. Bizony előfordult, hogy a menzapénzem sínylette meg Arany János összes verseinek kötetét. Igazi bibliofil egyébként később sem lettem. Mindig olyan könyvet vásároltam, amelyet nemcsak birtokolni akartam, hanem el is akartam olvasni. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy amit megszereztem, azonnal el is olvastam. De szerettem ott tudni az asztalomon, hogy bármikor belelapozhassak. És ez a vágy akkor is dolgozott bennem, amikor tíz hosszú évig a Széchényi Könyvtárban dolgoztam, és minden magyar könyv ott volt a kezem ügyében. Úgy éreztem, s érzem ma is, hogy egy könyvet csak akkor tudok szellemileg is igazán birtokba venni, ha testközelbe kerülök hozzá, szinte a testmelegemet is átveszi, ott van mellettem, bármikor leemelhetem a polcról.

Könyvtáram – ha egyáltalán szabad így neveznem könyveim halmazát – az érettségi környékén, a hét szűk esztendő éveiben, nem igazán gyarapodott. Olvasni persze olvastam, némileg pótoltam a kihagyott kőszegi éveket is. Pécssett a gimnáziumban olyan magyartanárral áldott meg a sors, aki a saját, gondolom féltve őrzött könyveiből kölcsönzött érdeklődő diákjainak. Hetente legalább egyszer könyvekkel kibélelt akatáskával jelent meg. Azokat az írókat, főleg XX. századiakat, akik nem szerepeltek tankönyvünkben, akkor ismertem meg. Így került kezembe Kosztolányitól kezdve a népi írókig a XX. századi magyar irodalom java. Érdekes azonban, hogy például Németh Lászlóról nem hallottam, az ő könyvei kimaradtak. Egyébként a pécsi Egyetemi Könyvtár rendszeres olvasója voltam, s első komoly könyvtári élményeim onnan származnak.

– *Magyar-könyvtár szakos voltál az egyetemen, mindkét szak „olvasós” szak. Kiket olvastál ekkoriban, az ötvenes évek első felében mit kellett, mit illett elolvasni akkor egy magyar szakos egyetemi hallgatónak, a tanárok mit kértek számon a vizsgákon a magyar- és a világirodalomból?*

– A bölcsészkaron, igaz, magyar-könyvtár szakos hallgató voltam, de még eljutottam odáig, időbe tellett. A káderlapom ugyanis enyhén fogalmazva nem volt ideális. Az állásából elbocsátott, osztályidegennek nyilvánított apám és a kőszegi

katonaiskola rossz ajánló volt akkoriban. Három éven keresztül következetesen elutasítottak. Közben jártam a budapesti református teológiára, Pécssett előbb a pedagógiai főiskolára, majd az egyetemen a jogi karra, és ha minden sikeres és sikertelen próbálkozásomat összeszámolom, épp a tizenharmadik vizsgánál tartottam, amikor végre bejutottam az ELTE bölcsészkarára. Szóval sok mindent próbáltam, és közben sok mindent olvastam. Főleg a teológián töltött idő volt jelentős ebből a szempontból. Ott kerültek kezembe Németh László írásai. Először a tanulmányírót ismertem meg. „A minőség forradalma” olvasása intellektuális izgalmat jelentett, mondhatnám egzisztenciálisan érintett. Németh László, Kodolányi és a népi írók műveiből olyan szellemi világ épült körém, amelyet – úgy éreztem – tudatosan fel kell dolgoznom, a magam számára történelmileg is értelmezni kell. Olvasmányaim így nyitottak utat a történelem felé. Az egyik olyan könyv, amely sok mindent megmagyarázott – hozzá kell tennem: félre is magyarázott – Szekfű Gyula Három nemzedéke volt. Részben Németh László és Szekfű révén jutottam el Széchenyihez. Emberi magatartása, vívódásai, harca Kossuthal és az értetlen közvéleménnyel rokont sejtettek, de visszatekintve látom, hogy a tizennyolc–húszéves fiatalember – aki akkor voltam – vajmi keveset érthetett meg az igazi Széchenyiből.

A másik felfedeztettem Vatai László volt. Véletlenül akadtam rá a pécsi Egyetemi Könyvtárban. Dosztojevszkijtől már ismertem a Bűn és bűnhődést, és más regényt is szerettem volna tőle olvasni. Nem volt szerencsém. Kérőcéduláimat tucatszám kaptam vissza azzal a megjegyzéssel, hogy a kért könyv kölcsön van. Így fanyalodtam rá a Dosztojevszkij regények helyett a róla írt könyvekre. Ott akadtam rá Vatai László imponálóan tudományos című kötetére, „A szubjektív életérzés filozófiájá”-ra. Az első kiadásnak csak az alcímébe került Dosztojevszkij neve. Fogalmam sem volt, ki lehet Vatai László, a könyv is nagyobb alakú volt az átlagosnál, a sárospataki kollégium kiadványa. Tüstént belelapoztam, azaz belelapoztam volna, a könyv ugyanis nem volt felvágva, csak a címlapnál. Könyvtáros lévén ma már tudom, hogy azt az egy lapot a címleírás készítésekor vágta föl a könyvtáros. Diákos boldogság töltött el: íme, itt egy könyv, amelyet előttem senki sem olvasott, én vehetem elsőként szellemi birtokba. A keresztyén egzisztencializmus egyik hazai alapműve került a kezembe. Vatai szinte megelőzte a külföldi szerzőket, Dosztojevszkij kapcsán, ürügyén fejtette ki a maga filozófiai nézeteit. Hogy teljes legyen a birtokbavétel, olvasónaplómba vagy 15 oldalt kímásoltam a könyvből. A szerző egyébként református lelkész volt, 1945–47-ben a kiscgazdapárt egyik ideológusa, letartóztatása elől külföldre menekült, és az emigrációban angolul is megjelentette könyvét.

Aztán a tizenharmadik felvételi vizsga után mégiscsak bölcsészhallgató lettem, s egyetemi éveim alatt nagyjából végigolvastam az egész magyar irodalmat a kódexektől kezdve a XX. századig, beleértve a XIX. századi elfelejtetteket vagy csak mellékesen olvasott szerzőket is. A régebbiek közül végigbújtam – már székelly kötődésem miatt is – az erdélyi emlékirókat vagy a lesajnált Bessenyeitől mindazt, amihez csak hozzáfértem. A világirodalommal persze sokkal rosszabb volt a helyzet. Az akkoriban „favorizált” szovjet irodalommal hadilábon álltam. Szerencsére világirodalmi professzorunk, Kardos László is szemmel látható kényszeredettséggel adta elő ezt a musz-anyagot, és a könyvtárszakosokkal – legalábbis én így éreztem – elnézőbb volt a vizsgákon. Mindig fájó számomra viszont az, hogy az antik irodalommal kevesebbet foglalkoztunk, mint amit megérdemelt

volna. Ez némileg Trencsényi-Waldapfel Imre lelkén szárad. Rendszeresen elbliccelte az órákat, irodalom helyett politikáról beszélt, s mikor a félév közepén végleg kifutott az időből, átadta az évfolyamunkat Borzsák István professzor úrnak, aki a maradék időben kénytelen volt végigrohanni az egész görög és latin irodalmon. Azóta is fájlam az akkor elvesztegetett napokat, heteket, hónapokat.

– *A történelem iránti érdeklődésed vezetett el később ahhoz, hogy a XIX. századdal, Szemere Bertalannal szaktörténeti alapossággal kezdtél foglalkozni?*

– Bizonyos életkoron túl olvasmányai megválasztásában szabadon, érdeklődése alapján dönthet az ember. A véletlen azonban gyakran zsarnokoskodik. Közel harminc éven keresztül voltam a Zenetudományi Intézet könyvtárának vezetője. Nemcsak zenei könyveket gyűjtöttünk, a zenetörténet műveléséhez elengedhetetlen filozófia, irodalomtörténet és a társművészetek alapvető szakirodalmát is beszereztük. Major Ervin zenetörténész hagyatékának megszerzésekor különösen sok és értékes művelődéstörténeti anyag került a könyvtárba. A feldolgozás során szinte véletlenül került a kezembe Szemere Bertalan naplója. Természetesen tudtam, hogy ki volt, de nevéen és történelmi szerepén túl alig tudtam róla valamit. Miért is tudtam volna, hiszen működése az irodalomban nem jelentett különösebben fontos állomást, a politikus Szemerére pedig rávetült Széchenyi és főleg Kossuth monumentális árnya. Elolvastam az emigrációban írt naplóját, és egy egészen különös, érdekes világba csöppentem. Az 1848/1849-es emigráció történetét rendszerint Kossuth nézőpontjából szokták tárgyalni. Szemere viszont tudvalevően az emigráció diagonálisan ellentétes irányát képviselte. Egyedül maradt felfogásával, de ez a másik, a Kossuth-ellenes szemlélet történelmileg plasztikusabbá tette számomra az emigráció történetét, ahogy két szemmel nézve térben is el tudjuk helyezni a tárgyakat. Módszeresen kezdtem foglalkozni Szemerével, elolvastam kiadott és kiadatlan levelezését, egyéb munkáit, valamint a róla és a korról szóló nem jelentéktelen mennyiségű szakirodalmat. Így készült több tanulmányom Szemeréről, és ekkor határoztam el, hogy jobbára ismeretlen emigrációs levelezését közreadom. A Szépirodalmi Kiadóval az 1980-as évek második felében szerződést is kötöttem, ám a kiadó közben csődbe jutott, és így vagy tízévnyi Csipkerózsika-álom után csak a millicentenárius évében jelent meg a kötet. Mindenesetre számomra az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc, helyesebben az azt követő, a kiegyezésig terjedő korszak jelenti azt a biztos pontot, ahonnan nézve hátra és előre is értelmezhető az események, pontosan látható, hogyan készült, milyen erők formálták a reformkort, de ugyanakkor az is, hogy mi vezetett a felbomlásig, Trianonig. És ez már szinte nem is a múlt, hanem a jelen, ma is fájó, üszkös seb.

– *A véletlennek mostani olvasmányaidban is van szerepe? Azért kérdezem, mert eléggé heterogén szerzőket, könyveket látok íróasztalodon, például Xenophónt, Ady Endrét, Für Lajost vagy François Furet könyvét, az Egy illúzió múltját. Hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a sokszínű érdeklődést sejtető könyvek, mert nyilván van valami kohéziójuk - legalábbis számodra.*

– Ami összeköti ezeket a könyveket, az az a vágy, akarat, törekvés, hogy tisztán lássam, érzékeljem, jobban mondva értelmezni tudjam az olykor kaotikusnak látszó világot. És ebben éppúgy megvan a maga szerepe a közel harmadfélezer

éves Xenophónnak mint Adynak, Für Lajosnak vagy Furet-nek. Gyerekként, a Móra-könyvet olvasva kezdtem el azon tűnődni, hogy melyik az igazi élet, milyen az igazi világ? Mintha most is ugyanarról volna szó. Melyik a helyes élet, a tartalmasabb - ahogy a régiek mondták - a *vita activa*, tehát az az élet, amely kinn az agorán folyik, a szónokok, az állandóan cselekvők, a „politikuskok” világa, vagy a *vita contemplativa*, az elmélkedő, a kérdések gyökeréig ható gondolkodás, a szellem, a „filozófusok” világa. Ez a kérdés nem új keletű, az emberi élet és a filozófia egyik nagy, örök kérdése.

Általában azt szokták mondani, hogy az olvasás ajtókat és ablakokat nyit a világra, olyan dolgokat ismerhetünk meg általa, amelyeket máskülönben nem. Persze lehet mondani - sokan mondják is -, hogy a televízió vagy az internet még tágasabb kapukat nyit, még több dolgot ismerhetünk meg általuk. A „dolog” azonban ritkán jelenti a lényegét. Ezeket az eszközöket nem érdemes összevetni a könyvvel és az olvasással. Egyik sem helyettesítheti a másikat, nem „csereszabatosak”. Különösen így van ez, ha nem száraz adat- vagy ismeretközlésről, hanem művészetről van szó. Az olvasásnak van valami varázslatos intimitása, amely legfeljebb a magányos zenélés öröméhez hasonlítható. Amikor elmélyülten olvasok, a világ rejtelmes, rejtett szerkezete tárul fel előttem. És ha valaki jól értelmezi olvasmányait, ha igazán jó olvasó, akkor hamarosan arra is rájön, hogy végső soron nem is a világot értelmezi, hanem önmagát. És a világban, mint tükörben, önmagát pillanthatja meg. Mert mindig önmagunkat olvassuk. Ha ismerem magam, talán még arra is választ tudok adni: a *vita activa* vagy a *vita contemplativa* a számomra járható út, és nem kérdezem Csongorral tanácstalanul: „A közép a biztos út, / Oh, de melyik nem közép itt? / Melyik az, mely célra jut?”

Az olvasásban a bensőséges találkozás a legcsodálatosabb. Olyan különös színjáték ez, amelyben én választom ki a szövegek könyvet, az előadást én rendezem, a szerepeket én magam játszom, és a színpad az én tulajdon bensőm, képzeletvilágom. Ahogyan nincs két egyforma színelőadás, a kaleidoszkóphoz hasonlóan egy könyvet sem lehet kétszer ugyanúgy olvasni. Már csak azért sem, mert az olvasás hatására az olvasó maga is változik. Minden újabb olvasásnál más és más tűnik elő, és a magamról és a világról alkotott összképem az olvasás révén így válik egyre színesebbé és gazdagabbá.

Pogány György